

MAKTABGACHA YOSHDAGI DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN ISHLASH

Cho'ponova Sharifa Bozor qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Nutq insonning oliy psixik funksiyalaridan biridir. Nutq vazifasi insonning muhim ruhiy vazifalaridan biridir. Nutq rivojlanishi jarayonida bilish faoliyatining oliy shakillari, tafakkur qobiliyati shakllanadi. Nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir. Nutq bola dunyoga kelgandan boshlab asta sekin rivojlana boshlaydi. Nutqni rivojlantirishning dastlabki bosqichlari bolaning kognitiv rivojlanishiga bog'liq. Keyingi bosqichlar yozish va bir nechta nutq registrlaridan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Kalit so'zlar: nutq, to'g'ri nutq shakllanishi, duduqlanish, artikulyatsiya, korreksiya, o'yin.

Kattalar tomonidan maxsus tayyorgarliksiz bola to'rt yoshga to'lguncha tilni o'zlashtiradi. Nutqdan oldingi bosqichda bola qichqiradi, g'ong'iraydi. Fonemik eshitishning rivojlanishi bolaga ona tilining fonologik inventarini olish imkonini beradi. Bir yarim yoshida u qisqa so'zlarni, ikki yoshga kelib ikki so'zli iboralarni ishlab chiqar boshlaydi. Kattalar ishtirokida bolada asta sekin nutq shakllanib boradi. Ba'zan yosh bolalarda psixik o'zgarish, qo'rquv, turli travmalar va boshqa sabablar tufayli bolalarda nutq kechikishi yoki turli nutq nuqsonlari paydo bo'lishi mumkin. Bulardan hozirgi kunda bolalar o'rtsida keng tarqalgan nutq nuqsonlaridan biri duduqlanishdir. Duduqlanish-nutq mushaklarining patologik holati bilan bog'liq bo'lgan nutq tempi, ritmi va ravonligining buzulishi. Bu tovushlarning tez-tez takrorlanishi yoki ularning cho'zilishi nutqning uzilishi bilan ifodalanadi. Buning sabablari ko'pincha stress, infeksiyalar va aqli zaiflikdir. Duduqlanish bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishida turli muammolarga olib keladi, to'liq muloqotga halaqit qiladi va sezilarli noqulayliklar tug'dirishi mumkin. Muammoni turli yo'llar bilan tuzatish mumkin, ammo maktabgacha yoshdagi bolalarga eng yaxshi variant bu – o'yin shaklidir. Duduqlanish uchun o'yinlarning samaradorligi 7-8 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun o'yin bu o'rganish, ishlash, o'yin-kulgu, sodda qilib aytganda dunyoni idrok etishning sodda bir shaklidir. O'yin davomida bola muloqotdan, kitob syujetlaridan taassurot va hissiyotlarni ifdalaydi va odamlar bilan munosabat o'rnatishni o'rganadi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarning hayotida o'yinlar katta ahamiyatga egadir. Quyidagi o'yinlar orqali yaxshi natijalarga erishishimiz mumkin: Ovoz va pauza uchun o'yin. Quyidagi kompleks ovozning mustahkamligi

va tozaligini rivojlantirishga yordam beradi. A va M tovushlari. Burun orqali nafas oling, nafas chiqarayotganda tovushlarni talaffuz qiling; M tovushining unlilar bilan birikmasi. Avval nafas oling, keyin bir nafasda: MA, MO, MU yana nafas oling va boshqa kombinatsiya: MI, ME, WE. Bir necha marta takrorlang. Nutq nafasini rivojlantiruvchi o'yin. Diafragma nafasini yaxshilash, to'g'ri nafas olish tezligi va nutq apparatini rivojlantirish uchun quyidagi o'yinlar va mashqlar zarur: "Biz yaxshi nafas olamiz." Bola yotadi va qo'lini qorinning yuqori qismiga qo'yadi. Diqqat nafas olish chuqurligiga qaratiladi. Biz nafas olamiz va chiqaramiz, qorinning qanday ko'tarilib tushishini sezamiz. "HOSIL". Tik turgan joydan, huddi daraxtdan olma olgandek qo'llaringizni yuqoriga ko'taring, nafas oling va nafasingizni uch soniya ushlab turing. Qo'llaringizni pastga tushiring, oldinga egilib, nafas oling. Ovozsiz o'yinlar. Bunday o'yinlarni qo'llash juda yaxshidir. Chunki ular haddan ziyod qo'zg'aluvchanlikni bartaraf etishga yordam beradi. Duduqlanishi bo'lgan bolalarda bu tezlashtirilgan va noto'g'ri nutq odatini yo'q qilishga yordam beradi va asab tizimini yanada murakkab mashqlarga tayyorlashga yordam beradi. Sabr-toqat va qat'iyatlilik rivojlanadi. „Tomosha qilish“. Biz qum soatini ko'rinadigan joyga qo'yamiz va tilni charchaganini va dam olish kerakligini e'lon qilamiz. Qum quyilayotganda, bolalar rasm chizish, turli jumboqli o'yinlar olish kerakligini e'lon qilamiz. Qum quyilayotganda, bolalar rasm chizish, turli jumboqli o'yinlar bilan mashg'ul bo'ladilar. Bu o'yinning jamoaviy versiyasi yaxshidir. Bunda eng uzoq vaqt jim urgan bola g'olib bo'ladi. Nutq tempini rivojlantirish uchun o'yinlar. Quyidagi topshiriqlar bolalarni tez va sekin nutqni taniy olishiga va o'z templarini o'zgartirishga o'rgatadi. Biz har xil tezlikda aytamiz: "A_U_O_I_S" Harakatlar ritmizatsiyasi. Har xil musiqiy temp va ritmlarda yurish, kuylash qarsak chalish, va bo'g'inlardan foydalaniladi. Misol uchun: "Kokerel, kokerel, oltin taroq" qo'shig'ini kuylab qarsak chaling. Nutq vazifalarini musiqa va talaffuz bilan faol mashqlardan foydalanish samaraliroqdir. Masalan o'quvchilar matnni o'qiydilar va uni harakatlar bilan kuzatib boradilar: "Bizning tepamizda baland emanlar (qo'llar yon tomonga), tepamizda qarag'aylar, archalar(chapga va o'ngga egiladi), boshlar shitirlaydi, (qarsak chaladi). Ovoz doirasini kengaytirish. Duduqlanishi bo'lgan bolalar uchun quyidagi o'yinlar yoritilgan narsalarni mustahkamlashga yordam beradi va to'liq nutq uchun muhim bo'lgan ovozning intonatsiyasi va tembirini o'zgartirishga o'rgatadi: Ovozning turli balandliklarida 1 dan 10 gacha hisoblang; "Motorli kema". U tovushida biz 3 ta kemaning turli tovushini talaffuz qilamiz: har qanday tartibda, baland, past, o'rtacha. "Men seni jazolayman" iborasini turli intonatsiyalar bilan ayting: g'azab, do'stona, befarq. Turli xil intonatsiya, ovoz balandligi, nutq tezligi va uning hissiy rangini tanlashni talab qiladigan har qanday mashqlar mos keladi. Bu o'yinlarni bajarish va bolalarni davolash jarayonida ota - onalarning ham

o'rni beqiyosdir. Bunda logoped ota -onalar bilan muntazam hamkorlikda ishlasa tezroq kutgan natijasiga erishadi. Duduqlanishda artikulatsion mashqlar ham muhim ro'l o'ynaydi. 1. Lablarni cho'chaytirish va kengaytirish. 2. Lablarni yuqoriga va pastga cho'zish. 3. Lablarni bir- biriga yaqinlashtirish va uzoqlashtirish. 4. Lablarni aylana shaklida harakatlantirish. 5. Labalar bilan turli tovushlar chiqarish. (p, b, m) Bu mashqlarni ota ona nazoratida ham muntazam bajarish yaxshi natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M. Ayupova – “Logopediya” Toshkent -2014
2. Z.Ahmedova, M.Ayupova, M.Xamidova – “Logopedik o'yin” Toshkent – 2013
3. L.Xayitov, M.Xonbabayeva, I.Xaydarov – “Logoritmika” Farg'ona – 2024
4. <https://www.defectologiya.com>
5. <https://www.nsportal.com>
6. Xasanova, M. & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELITIRIB CHIQRUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO'LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть 1. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/sf/article/download/14791/10443>